

Danko
Šourek

Arhitektura za rat i mir

Arte et marte: Knjige o arhitekturi u Zriniani,
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 2012.

AUTORICE IZLOŽBE I KATALOGA
Jasenka Gudelj i Dubravka Botica

Između 25. siječnja i 11. veljače 2012. godine u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici održana je izložba knjiga o arhitekturi iz knjižnice obitelji Zrinski pohranjene u ovoj kulturnoj ustanovi.

Autorice izložbe, Jasenka Gudelj i Dubravka Botica, poticajnoj su temi pristupile s motrišta suvremenih spoznaja o vojnoj i civilnoj arhitekturi i traktatistici XVI. i XVII. stoljeća, istodobno uzimajući u obzir ključnu ulogu koju su Zrinski odigrali ne samo u obrani, nego i svekoliku kulturnome razvitku osmanskim prodorima i Habsburškim prisezanjima iscrpljenih *ostatka ostataka nekoć slavnoga Kraljevstva Hrvatskoga*. Iznimno je stoga sugestivniji već i odabir naslova, *Arte et marte* (Umijećem i srčanošću), preuzet iz mota grofa Adama Zrinskoga, posljednjega odvjetka slavne velikaške obitelji. On je – i nakon konačnoga sloma protuhabsburške urote te smaknuća svojega strica Petra i njegova rođaka Frana Krste Frankopana (1671.), pa sve do vlastite pogibije (1691.) – nastavio novim naslovima obogaćivati knjižnicu svojega oca, hrvatskoga bana Nikole VII. (†1664.).

Bibliotheca Zriniana, nakon što je više od stoljeća intrigirala prije svega mađarske i hrvatske povjesničare, svoje je zasluženo mjesto zauzela i u našoj povijesti umjetnosti te još jednom posvjedočila o europskoj razini interesâ na dvoru najmoćnijih hrvatskih velikaša XVII. stoljeća. Svjetovnome sjaju koji je u čakovečkoj rezidenciji *na granici istoka i zapada* zadivio posjetitelje iz obaju tada suprotstavljenih svjetova – Nizozemca Jakoba Tolliusa i turskoga putopisca Evliju

Čelebija – pridružuje se tako niz raskošnih izdanja koja su čitateljima pružala uvid u najviše dosege talijanskih, njemačkih, nizozemskih i francuskih teoretičara arhitekture. Pri tome nas omjer vojnih (12) i civilnih (3) traktata vraća u ratnu stvarnost XVII. stoljeća u kojoj su u graditeljskim aktivnostima Zrinskih neposredni odgovor nalazili prvenstveno naputci o podizanju tvrđava i organiziranju obrane pred stalnom osmanskom prijetnjom. Važnost arhitekture u teorijskoj naobrazbi mladih velikaša potvrđuju rucopisne bilježnice-vježbenice, a svjedočanstva neposrednoga iskustva drevnih i suvremenih rimskih građevina predstavljaju vodiči po *Vječnome gradu* nabavljeni prigodom *Grand toura* – još jednog nezaobilaznoga elementa u formiranju europskoga aristokrata na izmaku ranoga novoga vijeka.

Izložba je popraćena informativnim katalogom s nizom kvalitetnih ilustracija i opsežnom bibliografijom. Uz uvodnu riječ glavne ravnateljice Nacionalne i sveučilišne knjižnice Dunje Seiter – Šverko, izdanje je podijeljeno u šest poglavlja koja tematiziraju povijesni kontekst zbirke, smjernice europske traktatistike XVI. i XVII. stoljeća te autore i sadržaje pojedinih dijela.

U poglavlju *Zrinski i Zriniana* prikazuje se nastanak i sudbina same knjižnice od vremena njezina osnivača, hrvatskoga bana Nikole VII. Zrinskoga (1620. – 1664.), preko razdoblja u vlasništvu moravskih velikaša Jankovskih z Vlašime i obitelji Daun, do povratka sačuvanih knjiga u Hrvatsku krajem XIX. stoljeća. Nikola VII., praunuk i imenjak

slavnoga branitelja Sigeta, s nabavkom knjiga započeo je nakon školovanja u isusovačkim zavodima u Grazu i Trnavi, a tijekom boravka u Italiji koju je posjetio s mlađim bratom Petrom IV. 1636. godine. Nakon smrti Nikolina sina Adama (1691.) knjižnica je ženinbenim vezama dospjela na dvor u moravskom Bitovu, a 1893. godine Hrvatska ju je vlada otkupila od bečkoga antikvara Samuela Kendea.

Poglavlje naslovljeno *Dijalog vojnika i arhitekta: Novi Zrin* donosi osvrt na mitsku tvrđavu podignutu – na još neutvrđenu mjestu – 1661. i porušenu već 1664. godine. Uz namijenjenu mu ulogu u obrani Međimurja kao najvažnijega posjeda Zrinskih tijekom XVII. stoljeća, o značaju Novoga Zrina govori i činjenica kako je upravo iz ovoga uporišta Nikola VII. poduzeo poznati vojni pohod južnom Ugarskom prilikom kojega je zapalio znameniti *Sulejmanov most* nadomak turskoga Osijeka. Autorice ističu kako su upravo uslijed stalnih sukoba s Osmanlijama Zrinski bili osobito zainteresirani za praktičnu primjenu znanja o obrambenoj arhitekturi. Primamljiva je stoga pomisao da je pri projektiranju ove, kao i drugih utvrda na obiteljskim posjedima, važnu ulogu odigralo teorijsko znanje koje je njihov naručitelj (Nikola VII.) stekao upravo iz traktata okupljenih u knjižnici čakovečkoga dvora.

U poglavlju *O umijeću ratovanja i gradnji utvrda* autorice se osvrću na razvitak i osnovne značajke književnih djela o gradnji fortifikacija, naglašavajući njihovu povezanost s renesansom arhitektonskom tradicijom: “Lijepa arhitektura je pravilna arhitektura, a u fortifikacijama naglasak nije na estetskoj kvaliteti nego na funkcionalnosti, koja se može ostvariti jedino pravilnim projektiranjem”. Iz pregleda svezaka ove tematike sadržanima u *Zriniani* saznaje se kako su tu najzastupljeniji talijanski autori (Giovanni Battista della Valle, Francesco de Marchi, Girolamo Cataneo, Francesco Tensini i Pietro Sardi), a slijede pisci iz sjeverne i zapadne Europe (Daniel Specklin, Andreas Cellarius, Matthias Dögen, Adam Freytag, Jean Errard de Bar-le-

Duc i Jacques Perret). Njihove tekstove upotpunjavale su ilustracije vještih grafičara te se – u ustaljenoj shemi tlocrta, presjekâ i perspektivnih crteža (*Iconographiae, Ortographiae, Scenographiae*) – pred suvremenim promatračem nižu likovne projekcije vojne znanosti (*scientia rei militaris*) XVI. i XVII. stoljeća (opkopi, bastioni, kurtine, fase...), povremeno oživljeni prikazima vojnika koji se dosljedno svojim ulogama trude obraniti položaj ili topovskom paljbom oslabiti istaknute dijelove utvrda. Osobitom slikovitošću ističu se ilustracije u djelu Francesca Tensinija, *La fortificazione guardia difesa* (Venecija, 1630.) kojima je venecijanski umjetnik Odoardo Fialetti dočarao svijet vojnih taborâ i bitaka, pobuđujući asocijacije na nešto mlađe prizore iz Tridesetgodišnjega rata, francuskoga grafičara Jacquesa Callota (*Les Grandes Miseres de la Guerre*, 1633.).

Preciznom određivanju uloge koju su u obrazovanju Adama Zrinskoga imale vještine povezane s gradnjom utvrda, uvelike su pridonijele sačuvane bilježnice s crtežima nastale tijekom njegova boravka na Sveučilištu u flamanskome Leuvenu (1680.). O brzom napretku mladoga grofa – koji je, kako se saznaje iz zabilježena rasporeda, lekcije o fortifikacijama usvajao ponedjeljkom, srijedom i petkom – svjedoče nacrti složenih utvrda koji ubrzo zamjenjuju početne vježbe osnovnih geometrijskih konstrukcija. Jedan od bitnih čimbenika osobite uloge arhitekture u obrazovanju viših staleža, autorice sažimlju riječima: “Arhitektura u razdoblju renesanse a posebno baroka je umjetnički medij u kojem se u najboljoj mjeri ostvaruje želja za reprezentacijom moći i ugleda, te ima garanciju dugog trajanja”. Ne čudi stoga što je uz ove bilježnice, u sklopu istoga poglavlja *Arhitektonsko obrazovanje viteza – vojskovođe*, obrađena i slična bilježnica Ignaca Hyneka Jankovskoga z Vlašime (prva polovica XVII. stoljeća), u knjižnicu uvrštena u moravskom Bitovu, te ona nepoznata podrijetla (vjerojatno iz Hrvatske) datirana u XVIII. stoljeće, pridodana kao dar *Zemaljskoga arhiva* nakon dolaska *Zriniane* u Zagreb.

Izložbom su obuhvaćena i tri traktata ključna za razvitak civilne arhitekture renesansnoga i baroknoga razdoblja. Obradeni su u poglavlju kataloga naslovljenom *Utilitas, firmitas, venustas* (funkcionalnost, čvrstoća, ljepota), zbirom pojmova koje kao osnovne postavke arhitekture zadaje već rimski teoretičar Marko Polije Vitruvije. Uz *Deset knjiga o arhitekturi* potonjega pisca (primjerak u talijanskom prijevodu izdan u Veneciji 1629.) i IV. knjigu traktata Sebastijana Serlija (*Regole generali d'architettura*, Venecija, 1544.) koji su u *Zrinianu* uvršteni u Bitovu, osobitu pozornost pobuđuje traktat Andree Palladija (*Quattro libri d'architettura*, Venecija, 1642.) zabilježen u prvom katalogu knjižnice koji je 1662. godine dao sastaviti Nikola VII. Zrinski. Iako je pri tome posve opravdano sumnjati u primjenjivost Palladijevih klasicističkih, ladanjskih rješenja “na nesigurnom rubu kršćanske Europe 17. stoljeća”, teško je izbjeći i romantičnoj asocijaciji na davno nestali čakovečki vrt Nikole VII., u mašti nizozemskoga putopisca Tolliusa poistovjećen s onim legendarnoga feničkoga kralja Alkinoja, pa autorice ističu kako prisutnost ove knjige u čakovečkoj knjižnici “ukazuje da se pažnja posvećivala i privatnome, kućnome ambijentu”.

U posljednjem poglavlju, *Rim i antičke starije u imaginariju europskih plemića*, autorice se osvrću na ilustrirane vodiče Rimom koji bi, nakon što su jednom poslužili svojoj osnovnoj namjeni, srednjoeuropske putnike podsjećali na rimske znamenitosti doživljene

kao svojevrsni vrhunac njihova *Grand toura*: “Ove male knjige *octavo* formata imale su svoju praktičnu primjenu za putovanja po Italiji, isprva kao vodiči za hodočasnike, a od 17. stoljeća za mlade europske plemiće na tzv. *Grand touru* ili *Kavaliertouru*, krstarenju kontinentom koje je postalo dijelom njihova obrazovanja”. Uz vodiče izvorno u vlasništvu Ignaca Hyneka z Vlašime, posebno se ističe putovanje Italijom na koje su se, po završetku formalne naobrazbe, 1636. godine, zaputila braća Nikola i Petar Zrinski. Posjet Rimu i Napulju doveo ih je “u doticaj s arhitektonskom baštinom kako antike, tako i kasnijih stoljeća, a vodič koji su koristili [*Le cose maravigliose dell'alma citta di Roma*, Rim, 1636.] poučio ih je o suvremenim naučiteljskim praksama”. O zanimanju za antičku arhitekturu u Zriniani svjedoče i traktati o gradnji logora i termi francuskoga autora Duillaumea de Choula (*Discorso del S. Guiglielmo Choul [...] Sopra la Castramentatione & Bagni antichi*, u talijanskom prijevodu, izdan u Padovi 1559.) te “najautoritativnije djelo o amfiteatrima zrele renesanse” Nizozemca Justusa Lipsiusa (*De amphiteatro liber*, Antwerpen, 1602. – 1605.).

Održana izložba, a prije svega katalog s pomno obrađenim jedinicama i informativnim tekstom, knjige o arhitekturi iz zagrebačke *Zrinane* predstavili su ne samo kao prilog hrvatskoj kulturi i povijesti umjetnosti, nego i kao nezaobilazan izvor novih spoznaja o našoj graditeljskoj baštini XVII. stoljeća. x